

KADIN, KÜLTÜR VE DEPRESYON

Meryem BULUT¹

ÖZET

Kültürel değerlere göre evlilik kadınlar için en önemli amaçtır. Boşanma kamusal baskı ile engellenmeye çalışılır. Kadınlarda boşandıktan sonra ortaya çıkan ekonomik ve sosyal sıkıntılarının yanı sıra kültürel değerlerden kaynaklanan olumsuz bakış açısı da ruhsal çöküntüyü açığa çıkarmaktadır.

Anahtar Kelimeler : Kadın, Kültür, Ruhsal çöküntü **Antropoloji (20):** 31-37.

WOMAN, CULTURE AND DEPRESSION

ABSTRACT

According to cultural values marriage is the most important aim for women. Divorce is hindered by public press. Besides economic and social problems that arise following women's divorce negative point of view towards them also lead to depression in them.

Key Words: Woman, Culture, Depression

KADIN, KÜLTÜR VE DEPRESYON

Toplumsal değişimin, aile yapısında birtakım farklılıklara yol açtığı, aile anlayışının ve beklentilerin de farklılaştığı görülmektedir. Kadının eğitim durumunun yükselmesi, çalışma hayatına katılarak belli gelir

¹ Sosyal Antropoloji Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi.

düzeyinin olması, iyi gitmeyen bir evliliği sürdürmeme yolunda kararların alınmasında etken olmaktadır.

Boşanma olayı kişisel bir karar olmakla birlikte toplumsal yanları da olan bir sorundur. Bu nedenle boşanmış kadını, evliliğini sonlandırmaktan kaynaklanan kişisel sorunlarının yanı sıra kültürel değerlerden kaynaklanan, boşanmış kadına yönelik sorunlarda beklemektedir.

Bir toplumda kadının rol ve statüsünün belirleyicisi kültürel değerlerdir. Erkek egemen toplumlarda kültürel değerlere göre kadınlar, erkek hakimiyeti ile birlikte anılmalıdır. Bu nedenle bir erkeğin korumasına karşı çıkan, boşanmış kadını güçlü bir kamusal baskı beklemektedir. Boşanmış kadına yönelik önyargılar geliştirilmekte, çevresel baskılar artmaktadır. Kötü giden bir evlilikte, kadınlarda ruhsal güçlükler ortaya çıkmakta, ancak boşanma ile azalmamakta, kültürel değerlerden kaynaklanan boşanmış kadına yönelik bakış açısı nedeniyle devam etmektedir.

İçinde yaşadığımız topluma göre evlilik, yaşamın en önemli dönüm noktalarından biri ve bireyin en önemli yaşam amacıdır. Hangi toplumda olursa olsun, evlenecek kişilerin, evlilik öncesinde ve sırasında uymaları gereken bir dizi yazılı ve sözlü toplumsal kuralları vardır. Evlilik, bir toplumun kültürel değerleriyle biçimlenen, dinsel inançlarıyla pekiştirilen, hukuk sistemiyle şekillenen bir kurumdur. Türün devamı, doğan çocukların bakımı, korunması, eğitilmesi kısaca yaşama hazırlanması evliliğin amacını oluşturmaktadır.

Evlilik hem biyolojik bir gereklilik hem de bireyin, ailesine ve topluma karşı sorumluluğu olarak görülür. Evli olan kadın, toplumda evli olmayan kadınlara göre ağırlığı olan saygıdeğer bir kadındır. Evlilik ona denetimli de olsa belli bir statü sağlar. Ayrıca geleneksel aile yapısındaki genç bir kız için cazip bir seçenektir. Genç kız evlilik yoluyla yetişkinlik statüsünü kazanır(White;1999:73). Toplumumuzda, evlilik kadınlar için kaçınılmaz bir durumdur. Toplumumuza göre kadınların yaşamdaki en büyük amacı evlenmek ve çocuk doğurmaktır. Evli kadın çevrenin denetlemek zorunda kalmadığı toplumun gözünde saygın bir kadındır. Evlilikle birlikte kadının cinselliğine toplumun gözünde sınırlar koyulmuştur. Oysa evli olmayan kadının cinselliğini, ailesi, akrabaları ve sosyal çevresi denetlemek

zorunluluğunu duyar ve denetler. Toplumumuzda kadınlar, eğitim ve meslekleri ne olursa olsun, kendilerine ait bir evi ancak evlilik yoluyla elde ederler.

Geleneksel ailelerde evlilik, ailelerin çeşitli kuşakları arasındaki devamlılığı sağlayan bir bağ olarak varolur. Gelinler, ailenin adını sürdürecektir oğullar doğurmaları ve emek güçleri için başka ailelerden alınır. (White, 1999:64).

Türkiye'de eş seçimi bireysel bir sorun değildir. Kız çocuğu için uygun eşin bulunması ailenin sorumluluğudur. Duygusal bağın genellikle evlilikten sonra gelişmesi beklenir. Geleneksel ailede eşlerin birbirine yakın ilgi göstermesi de onaylanmaz (Kandiyoti, 1997:75).

Hem evlilik hem boşanma bir toplumun sosyo-ekonomik düzeyi ve kültürel yapısı ile yakından ilgilidir. Ülkenin gelişmişlik düzeyi, kadının çalışma hayatındaki yeri, dini inançların ve toplumun tutumu boşanma olayını etkiler.

Toplumların çeşitli dönemlerinde dini inanç ve yaptırımlar, boşanmaya yaklaşımda etkili olmuş, daha sonraları yasal düzenlemeler, ya dini düzenlemeleri bütönlüleyici yada onları aşarak belirleyici bir nitelik kazanmıştır (Arkan, 1992:3).

Endüstriyel gelişim düzeyi ile birlikte kadının eğitim düzeyinin artması, etkili doğum kontrol yöntemleri ile doğurganlık oranının düşürülmesine ve kadınların artan oranlarda çalışma yaşamına katılmasına eşlik etmiştir. Büyük kent dokusu içinde sosyal kontrolün azalması ve evlilik ilişkisi içinde kalma yönündeki geleneksel baskıların zayıflaması, boşanmaları artırma yolunda etken olabilmektedir (Arkan,1992:61).

Kırsal kesimde kısır olmak gibi gerçek bir neden olmadan boşanma meşru karşılanmaz. Kırsal kesimde bireyler arasında cins ayrımı gözetmeksizin fiziksel güce ihtiyaç duyulur. Yaşamlarını sürdürebilmek için bireyler birbirlerine kenetlenmek durumundadırlar. Her yaştaki ve cinsteki bireye duyulan gereksinme; geçimsizlik ve benzeri gibi sudan nedenlerle ailenin bozulmasına ve dağılmasına izin vermez. Kırsal yörelerdeki evliliklerde; duygusallığa, romantizme, nesnel gerçeklik içerisinde fazla beklentilere yer olmadığından geçimsizlik, anlaşmazlık, uyumsuzluk vb.

nedenlerle aile çözümleri yok denecek kadar azdır (Balaman, 1984:186-187).

Aile ekonomisine dayalı üretim uğraşlarında da, bireylerin tek tek ekonomik özgürlüklerine sahip olmamaları, boşanmaları kişisel kararlar olmaktan çıkarmaktadır. Bu duruma yeniden evlenmenin güçlüğü de eklenince boşanma; ulaşılabilecek olanaklı görülmeyen bir durum olarak kalmaktadır (Balaman, 1984: 5.188).

Ülkemizde boşanma olayı, Batılı ülkelerin hızına erişmemiş ve henüz toplumsal bir sorun olarak görülmemektedir. Boşanma olayının az olmasında, güçlü evlilik bağlarının ve dini inançların etkisinin, boşanmış bireylere yönelik damgalayıcı tutumların ve kadınların ekonomik bağımsızlıklarının olmasızlığının etkileri de vardır (Arıkan, 1992:22).

Türkiye gibi geleneksel toplumlarda, modernleşme sürecinde aile içinde maddi bağımlılıklarda azalma görülürken, duygusal bağımlılıklarda artma görülmektedir. Türk ailesinin duygusal atmosferinin iki boyutu vardır. Sevgi ve denetim(İlbars 1991:540). Ailelerin çocuklarına gösterdiği sevgi ve denetimde boşanmaları önlemede etkenlerden biridir.

Boşanma; evlilik birliğinin yasal olarak bitmesi ile birlikte sorunların çözüldüğü bir durum değil, öncesi ve sonrası ile uzun, sıkıntılı bir süreçtir. Bu süreçte boşanmış bireyler, özellikle kadınlar pek çok sıkıntılarla karşılaşmaktadır. Geleneksel değerlere sahip, düşük eğitim düzeyinde olanlar, sosyal denetimin yaşandığı küçük yörelerde yaşayanlar için boşanma, yaşanmaması gereken kötü bir olay olarak algılanmaktadır.

Aileler çocuklarının özellikle kızlarının boşanmasında utanç duymakta ve bu durumu saklamaya çalışmaktadırlar. Boşanmış birey damgalanmakta "uyumsuz, başarısız" gözöyle bakılmaktadır (Arıkan,92:65).

Türk toplumsal pratikleri bireyin evli olmasını gerektirir, kişisel ve ekonomik baskılarla da bunu sağlamaya çalışır (White, 1999: 61). Çünkü tarlalar olarak görülen kadınlar, erkek cinselliğinin sergilendiği zeminlerdir. Kadın cinselliği toplumun gözünde başıboştur. Kendisine kalırsa hiçbir direnci yoktur, erkeklere açıktır. Ancak dışarıdan dayatılan sınırlarla denetlenebilir(Delaney, 2001:61). Toplumun gözünde evlilik kurumuyla, bekarı yiten kadın değersiz bir emtia olarak görülür (Erdoğan,1993: 139).

Toplumumuzda kadınlar açısından boşanma, çok önemli sorunlar olmadıkça düşünülemez. Boşanmış bir kadın olma ve yalnız yaşamının toplumsal ve ahlaki bedeli, boşanmış kadına insanlığından ödün verdirilerek, ağır bir şekilde ödetirilir (Tokuroğlu, 1991:38).

Boşanma ile birlikte sosyal ve ekonomik sıkıntıların yanı sıra ruhsal sorunlarda yaşanır. Bu sorunların hem kadınlarda hem de erkeklerde görülmesine karşılık, kadınların erkeklere göre daha çok yoksunluk çektikleri görüşü ağır basmaktadır (Arkan, 1992:33).

Toplum içinde her birey, her an belirli bir yer işgal eder. İşgal edilen bu yerin bireyin statüsü (yeri, pozisyonu, mevki) denir. Bireyler bu statüleri işgal ettikleri sürece, toplumun normları, değerleri, örf ve yasalarıyla belirlenmiş rol davranışlarını yapmak zorunda kalırlar, aksi durumlarda yadırganırlar, çeşitli şekilde cezalandırılırlar. Yenilik, ani değişiklik veya bir rolden başka bir role geçmenin zararlı psikolojik etkileri vardır (Adler, 2000:133). Masuka ve arkadaşlarına göre, ruhsal çöküntünün gelişiminde bozulmuş sosyal rollerin önemi büyüktür (Doktor Bilici ve arkadaşları, 1998:181-182).

Ruhsal çöküntü belirtileri; toplumun %13-20'sinde, var olup; kadınlarda, sosyo-ekonomik açıdan geri olanlarda, boşanmış veya ayrılmışlarda daha sık görülür (Alper, 1999:97).

Batılı endüstri toplumlarında kadınlarda ruhsal çöküntünün görülme sıklığı erkeklerin iki katıdır. Türk toplumunda da ruhsal çöküntü, erkeklere oranla kadınlarda daha yüksektir. Kadınlarda ruhsal çöküntü rahatsızlığının erkeklere göre daha yüksek çıkması çeşitli etkenlerle açıklanabilir. Biyolojik farklılığın, hormon özelliklerinin kadınları ruhsal çöküntüye daha yatkın kılacağı düşünülebilir. Ancak kültürel etmenleri de görmemiz gerekmektedir (Alper, 1999:22-23).

Weiss'e göre psikiyatrik bozukluklarda, kültürel yönelimler dikkate alınmalıdır. Aile içi çatışmalar da, kültürel örüntüler, ev içindeki güç ilişkileri, özellikle de cinsiyetle ilgili konular araştırılmalıdır (Weiss, 1997:187-188).

İnsan ilişkilerindeki bozulmalar ile ruhsal çöküntü arasında yakın ilişki vardır. Kişinin yakın çevresindeki sosyal yetersizliğin, nörotik sıkıntıları

arttırdığı görülmektedir. Buna karşın yakın güvenli ilişkinin varlığı, kadınların yaşam güçlükleriyle karşılaştıklarında ortaya çıkan ruhsal çöküntüye karşılık önemli bir koruyucudur (Alper, 1999: 56).

Evli olmak ve çok önemli bir sorun olmadıkça, evliliği sürdürmek yolundaki güçlü geleneğin baskın olduğu bir toplumda, boşanmış kadın yalnızlık ve güvensizlik duymaktadır. Bu olumsuz duyguların açığa çıkmasında, ekonomik olanakların yetersizliği olduğu gibi kültürel değerlerden kaynaklanan boşanmış kadına yönelik bakış açısı da çok önemli bir etkidir.

Kültürel değerlerin boşanmış kadına yönelik damgalayıcı yargısı ailenin boşanmış kadına yönelik baskısı, kadınlar için ek bir gerilim kaynağı olmaktadır. Çevresel baskı, kadının ailesini kuşatıp, aile bu kuşatmanın çaresi olarak boşanmış kadını baskı altına alabilmektedir (Arıkan, 1992:194).

Her kültür varlığı doğaya karşın insanın yaratmasıdır. Sağlık kadar, hastalıklarda toplumun kültürel oluşumu ile yakından ilgilidir. Toplumun hastalık hakkındaki değer yönelimi, tutum ve inançları kültürel karakterini yansıtır. Hastalık evrensel bir olaydır ancak her toplumun kültürel yapısına göre bir değer biçimine sahiptir. Kültür, hastalık ve sağlığın her durumu ile ilgili dinamik bir yapıyı ortaya koyar. Bedensel hastalıklar gibi ruhsal hastalıklarda kültürel sistemin etkisi altındadır (Türkdoğan, 1987:104).

Modern tıp, sağlıklı insan imajının yeniden biçimlendirilmesi özelliği ile tanımlanmaktadır. Sağlıklı insan, kültürün üyelerine ne şekilde gösterilmektedir? Pek çok ilkel ve kırsal kültür, insan bedenini maddelerin girdiği bir kap veya kale olarak görmektedir. Dünyadaki bir çok topluluk hastalığın nedenlerini ruh kaybı veya kazanımı olarak değerlendirmektedir. Bu anlamda kültürel değerler ile tıbbın kesişmesi daha çok psikiyatride olmaktadır (Kugelmann,1997:282-283).

Psikiyatrik tanı ve tedavide antropolojik faktörlerin önemi hem batılı hem de batılı olmayan ülkelerde çok kültürülülüğün giderek yaygınlaşmasıyla artmaktadır. Sosyal etnik ve çeşitliliği zenginleştiren ve genişleten bir başka etkende sürekli gelişmekte olan göçmenler ve mültecilerdir. Ayrıca cinsiyet, yaş, sınıf ve yerleşim yerlerine göre farklılık gösteren kültür içi çeşitlilik söz

konusudur (Mezzich,1997:16). Kültürel değerler; hastalığın açığa çıkmasında ve tanımlanma biçiminde etkili olmaktadır. Hastalığın tanı aşamasında, kişinin içinde bulunduğu toplumun değer yargılarının, sembollerinin, imajlarının değerlendirilmesi gerekir. Çünkü kültür ve insan sağlığı ayrılmaz bir bütünlük içindedir.

Ruhsal çöküntü, biyolojik, psikolojik ve sosyal nedenleri olan bir duygu durumu bozukluğudur (Alper, 1999:7-9). Bu tanım çerçevesinde ruhsal çöküntü tanısı almış insanların, içinde yaşadığı kültürel değerlerle uyumlu olup olmamaları yada çatışmaları önemsenmelidir.

Ruhsal hastalıklar, bireyin içinde bulunduğu kültürel yapıya göre değerlendirilmelidir. Örneğin, töre gibi bir deneyim yada davranış, kültürel olarak belirlenmiş bir ortamda gerçekleşir ve kültürün diğer üyeleri tarafından paylaşırsa hiçbir ruhsal hastalık tanısı almaması gerekir (Kleinman, 1997:24).

Antropolojik verilerin ortaya koyduğu en temel sonuç, duyguların ve tavırların insanı şaşırtacak derecede içinde bulunduğumuz ve birbirinden ayrılmayacak şekilde iç içe geçmiş olan bireysel ve kültürel etkenler tarafından yoğrulmuş olduğudur. İçinde yaşadığımız kültürel durumları bildiğimiz zaman normal duygular ve tavırların özel niteliğini anlama şansımız yükselir (Horney, 1980:33).

Benedict'e göre bir çok insan kendi toplumunun baskın olan biçimlerine uyum göstermeyi ve uymayı en azından görünüşte becerir. Ama bir çoğu için psikolojik bedel çok ağır olur (Bock,2001:104-105).

C.Geertz'e göre duygu durum (ruhsal çöküntü) bozukluklarının esas kaynağı kültürel ürünlerdir. Batılı sanayileşmiş toplumlar, kişiyi tek, ayrı ve otonom olarak nitelendirilir. Çoğu batılı olmayan kültürel geleneklerde ise kişi, ilişkiler bağlamında, akrabalıklar ve mitlerin tanımladığı karşılıklı bağımlılığı olan bir toplum parçası olarak kabul edilir (Akt Manson, 1997: 115-117). Bu anlamda ruhsal çöküntünün tanımlanma biçimi toplumdaki topluma farklılık gösterdiği gibi, sosyal sınıf ve cinsiyet boyutunda da farklılık gösterecektir.

Duygusal bağların kopmasında ve ilişkilerin azalmasında insanlar psikolojik olarak etkilenir. Güleç'e göre çevresi ile tekrar bütünleşmeye

çalışır ve bütünleşme çabasının olanaksızlığını gördüğü anda geriye çekilerek çaresizlik ve güvensizlik duygularına kendini kaptırabilir. Ruhsal çöküntü, yitirmekte olduğu mücadeleyi kendi lehine çevirme çabalarının, uğraşlarının, sonuç vermiyor oluşu noktasında bireyin içine girdiği geri çekilme, cayma ve ket vurum olarak tanımlanabilir. Böylesi bir rahatsızlık, toplumsal- kültürel çevre koşulları ve yaşam tarzı ile sıkı bir ilişki içindedir (Göleç, 2002: 152-153).

Son yıllarda antropolojide çok daha farklı bir kültür fikri geliştirilmiştir. Kültürün günlük deneyimlerden oluşan yerel dünyalardan oluştuğu ve onları oluşturduğu düşüncesidir. Yani kültür, günlük yaşam etkinliklerinin olağan örüntülerinden, sağduyu, başkalarıyla iletişim ve toplumun üzerinde durmadığımız ritim ve törelerini oluşturur. Sosyal ilişki örüntülerini yansıtır. Cinsiyet, yaş grubu, sosyal rol ve statü, kişisel hars bu küçük ahlaki evreni farklı şekillerde etkiler. Yani kültürün yerleşim alanı, kişinin yalıtılmış zihni değil, grupların birbirleriyle bağlantılı bedenleri, aileleri, iş ortamları ve toplulukların tümüdür. (Kleinman, 1997:16). Böyle bir ortamda insanların rol ve statüleri tanımlanmış ve ilişkileri iç içedir. Boşanma olayı ile kişinin statüsündeki değişiklik, yalnızca aile içinde değil çevresel ilişkilerinde de farklılık yaratmaktadır. Bir anlamda boşanmış kadın, evliliği sürdürme yolundaki geleneğin baskın olduğu bir toplumda, toplumsal baskıya karşı çıkmaktadır. Kişinin davranışları ile toplumun isteği örtüşmemektedir. Bir yandan çevrenin boşanmaya yönelik olumsuz tutumu ile baş etmeye çalışırken, diğer yandan içselleştirilmiş kültürel değerlerle de çatışma yaşamaktadır. Kendi içinde ve çevresinde yaşadığı olumsuzluklar, boşanmış kadında ruhsal çöküntüyü kolaylıkla açığa çıkarmaktadır.

KAYNAKÇA

- Adler, Alfred, 2000, *Bireysel Psikoloji Sosyal Roller ve Kişilik*, Doğu Matbaacılık, Ankara.
- Alper, Yusuf, 1999, *Bütün Yönleriyle Depresyon*, Gendaş Yayınları, İstanbul.
- Arkan, Çiğdem, 1992, *Yoksulluk Evlilikte Geçimsizlik ve Boşanma*, Şafak Matbaası, Ankara.

- Balaman, Ali Rıza, 1984, *Kırsal Kesimde, Aile Kurma, Çözme, Aile-İçİ Etkileşim ve İlişkiler*, Türk Sosyal Bilimler Derneği, Ankara.
- Bilici, Mustafa, 1998, "Bir Grup Akademisyende Depresyon ve Tükenme Düzeyleri" *Türk Psikiyatri Dergisi* 9(3):181-189.
- Bock, Philip K. 2001, *İnsan Davranışının Kültürel Temelleri* İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Delaney, Carol, 2000, *Tohum ve Toprak*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Erdoğan, İrfan, 1993, *Sevmek Ne Demek*, Ümit Yayıncılık, Ankara.
- Güleç, Cengiz, 2002, *Kültür ve Psikiyatri Yazıları*, NYB Yayıncılık, Ankara.
- Horney, Karen, 1980, *Çağımızın Tedirgin İnsanı*, Tur Yayınları, İstanbul.
- İltis, Zafer, 1991, "Aile ve Gelenek, Türk Ailesinin Geleneksel Yapısı" *Türk Aile Ansiklopedisi 2*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, Ankara, 540-544.
- Kandıyoti, Deniz, 1997, *(Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler) Cariyeler, Bacılar ve Yurtdaşlar*, Metis Yayınları, İstanbul.
- Kleinman, Arthur, 1997, "Kültür DSM-IV İçin Neden Önemlidir?" *Kültür ve Psikiyatrik Tanı, DSM-IV Bakış Açısıyla*, Compos Metis Yayınları, Ankara 15-28.
- Kugelmann, Robert, 1997, *The Antropology of Medicine From Culture of Method* Bergin & Carvey London Westport Connecticut.
- Manson, Spero M. 1997, "Duygudurum ve Anksiyete Bozuklukları Açısından Düşündürdükleri" *Kültür ve Psikiyatrik Tanı DSM-IV Bakış Açısıyla*, Compos Metis Yayınları, Ankara, 113-132.
- Mezzich, Juan E. 1997, "Kültürel Katkılar" *Kültür ve Psikiyatrik Tanı DSM-IV Bakış Açısıyla*, Compos Metis Yayınları, Ankara 11-21.
- Tokuroğlu, Belma, 1991, "Türkiye'de Feminizm" *Türk Aile Ansiklopedisi 2*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, Ankara, 534-538.
- Türkdoğan, Orhan, 1997, "Tıbbi Folklor Açısından Sağlık Hastalık Sistemi" III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri IV. Cilt Gelenek, Görenek ve İnançlar, Başbakanlık Basımevi, Ankara.
- Weiss, Mitchell, 1997, "Somatoform ve Dissosiyatif Bozukluklar Hakkında Kültürel Yorumlar" *Kültür ve Psikiyatrik Tanı DSM-IV Bakış Açısıyla*, Compos Metis Yayınları, Ankara, 185-188.
- White, Jenny B. 1999, *Para ile Akraba*, İletişim Yayınları, İstanbul.

